

K. NOREL

Zondagswetten

In de bloeitijd van het Calvinisme

Een Calvinistische Zondag, wordt vaak voorgesteld als het somberste en naargeestigste wat men zich denken kan. Mannetjes in akelig zwart, met rouwlamfers om de hooge hoeden, vadermoorders om hals en jubeltonen aan uitgezakte schoenen; vrouwtjes met sleeprokken en kapotheadjes, beiden het hoofd gebogen en de oogen naar den grond gericht, opdat zij door de lusten des vleesches maar niet verlokto zouden worden. Ze komen alleen op straat om naar de kerk en weer naar huis te gaan, en zitten het verdere van den dag in muffe kamertjes, achter dichtgeschoven gordijntjes en blauwe horretjes. En de beklagenswaardige kinderen van zulke Calvinisten moeten den ganschen Zondag met gevouwen handjes op een stoel zitten, en wee als ze hun mondjes opendoen, anders dan voor sleepend psalmgezang.

Dit is een bespottelijke caricatuur, maar wij moeten toegeven dat sommige Gereformeerde kringen aanleiding hebben gegeven tot zoo'n spotbeeld. Onder Schotsche en piëtistische invloeden heeft de Zondag in de 18de en 19de eeuw een karakter gekregen, dat veel aan den Joodschen sabbat doet denken. En hier en daar geldt het nog voor zonde als de kinderen op straat spelen en als men een wandeling maakt, anders dan om naar de kerk te gaan. Calvinistisch is zulk een sabbattistische Zondagsopvatting echter niet. Bij Calvinijn stond het positieve veel meer voorop: de rechte viering van den Zondag bestond in het naarstig komen tot den heiligen kerkedienst om God te loven en te prijzen, en daarnaast in het rusten van allen slaafschen arbeid; hij was ook gericht op het scheppen van een rustige en geheiligde sfeer opdat de rechte viering van den Zondag tot zijn recht kon komen. Het „raak niet en smaak niet en roer niet aan" was echter van anderen oorsprong dan van den Geneefschen hervormer.

Wij vonden in een oud boek de Zondagskeur van Enkhuizen van 1605. Enkhuizen was destijds een belangrijke stad. Het was ook een streng-Calvinistische stad. Dertig jaar tevoren was in een balk van de groote Wersterkerk deze spreuk gebeiteld: In het jaar vijftienzeventig-twee Is het Pausdom verdreven uit deze stee, En door des Heeren almachtige hand De ware religie daarin geplant. En terwijl in de zusterstad Hoorn reeds spoedig na de verdrijving van het Pausdom libertijnsche en Remonstrantsche strevingen openbaar werden, is Enkhuizen altoos een Calvinistenstad gebleven. De keur van Enkhuizen mag derhalve worden aangemerkt als een voorbeeld van Calvinistische Zondagswetgeving.

In deze keur komt een verbod voor aan herbergiers om op Zondag wijn, bier of tabak te verkoopen, „vóór de kloeke drie uren na de middagh". Als de klok drie uur geslagen had, was men dus vrij te tappen en te drinken. De winkeliers mochten hun „vensteren" niet „uitsluyten", noch eenige waren „presente-~~ren~~" om die te verkoopen en de chirurgijns mochten „hare Beckens" niet uithangen. Van een verbod om met gesloten uitstalkasten en zonder uitgehangen bekkens te verkoopen, te scheren of het haar te snijden, leest men echter niets. De Overheid waakte voor de rust op het publieke erf, maar over den drempel van het huis trad zij niet. De Calvinistische overheid had meer respect voor de persoonlijke vrijheid dan tegenwoordig vaak gevonden wordt, ook bij voorstanders van richtingen, die met vrijheid dwepen. De keur behelst een verbod om vleesch en visch „publieckelyk te verkoopen, doch dit gold slechts „onder de Predicatie". Buiten kerktijd waren slager en vischverkooper dus blijkbaar vrij.

Een merkwaardige overeenkomst bestond er tusschen de keur en verschillende verordeningen van den tegenwoordigen tijd met betrekking tot de verkoop van melk en fruit. Melk mocht niet verkocht worden na 's morgens halfnegen. Met „appelen ofte ooft" mocht men, zij het alleen dicht voor „des Stadts poorten" na drie uur 's middags staan venten. Dit laatste komt bijna overeen met de uitzondering die voor „geringe eetwaren" op het verbod van Zondagsverkoop in de tegenwoordige winkelsluitingswet bestaat. Strenger dan op koop en verkoop zag men op het handwerk toe. Slagers mochten op Zondag niet „steken ofte slachten", bakkers geen bakkerswerk verrichten. Ten aanzien van de visscherij, destijds hoofdbron van bestaan te Enkhuizen, werd echter op merkwaardige wijze de hand gelicht met het verbod van Zondagsarbeid.

De vischafslag moest op Zondag in het algemeen gesloten zijn, doch na drie uur 's middags mocht haring worden afgeslagen. Het pakken en keuren van de haring was verboden, tenware de verzoekers de noodzakelijkheid konden aantonen en bereid waren de „Armen-bos met dertigh stuyvers" te gedenken. Ook het tanen, mitgaders het arbeiden aan natte en droge vleeten, stond „ter discretie van den versoekers om den Armen te gedencken".

Deze afkoop van het verbod met een penning voor de armen werpt een eigenaardig licht op de zeden van dien tijd. Men is geneigd hem te beschouwen als een nawerking van den Roomschen zuurdeesem. Overigens zal ook de afhankelijkheid, waarin de visscherij van weer en wind verkeerde van belang zijn geweest. Wanneer schepen door windstilte of storm lang waren opgehouden en juist op Zondag binnenvielen zal het, om bederf van de vangst te voorkomen, wel eens noodzakelijk zijn geweest om op Zondag aan te pakken. Sterk springt dan in het oog, waar de keur voor Juli alle Zondagsarbeid in het visschersbedrijf toestaat. Er staat in de keur „ende werdt de Maent Julius, voor soo veel dit articul concerneert, geëxemenieert." Men oordeelde noodig, dat in de warmste zomermaand de visch aanstonds verwerkt werd, en voor deze opvatting vond men steun in Calvijns opvatting,

dat noodzakelijke arbeid op Zondag verricht mocht worden.

Aangaande het publiek vermaak bevat deze Zondagskeur geen enkele bepaling. Echter wordt wel in de „Biddagskeure" van 1580 over het straatspel gesproken. Deze biddagskeur was strenger dan de Zondagskeur. Op dien dag mochten herbergiers en tappers „den geheelen dagh, noch oock des avonts" tappen of verkoopen; op biddag mochten de „Keet-luyden, Brouwers, Verruwers, Molenaers ofte hare Dienstboden" zelfs geen vuur ontsteken en was het verboden „eenige Vensterneeringe ofte eenigh Handtwerck te doen". De Biddag had dus veel meer het karakter van een boeten bededag dan de wekelijksche Zondag. En alleen op dien biddag werd het verboden „etende bij der straten te gaen, noch eenigh spel, 't zy van kaetsen, klootschieten, kolven ofte ander straatspel te excerceren." Wij meenen daaruit te mogen afleiden dat op Zondag zulke spelen niet verboden waren, en dat ze ook bedreven werden weten we, behalve uit hetgeen ons bekend is uit de volksgebruiken van dien tijd in Nederland, uit Genève, waar in Calvijns tijd het balspel tusschen de kerktijden druk beoefend werd, zonder dat de Hervormer er tegen optrad. We mogen zelfs aannemen dat Calvijn met genoegen naar het spelen van de jeugd gekeken heeft.

Niet gaarne zullen wij de Zondagskeur van 1605 aan het geslacht van heden ten voorbeeld houden. Over vermoedelijke nawerking van een roomschen zuurdeesem spraken we reeds. Dat de rechte viering van den Zondag door de wijze, waarop met het verbod van Zondagsarbeid de hand gelicht werd, in het gedrang kwam, schijnt onweersprekelijk. En stellig geeft de Calvinistische Zondagsopvatting geen voet aan de ontheiliging van den Zondag door sport en spel en uitgaan van dezen tijd. Want van een „naarstig komen tot den heiligen kerkedienst" komt op een Zondag, geheel aan ontspanning en plezier gewijd, niets terecht.

Sabbatistische Zondagsopvattingen vinden echter in de practijken en verordeningen onzer vaders uit den bloeitijd van het Calvinisme geen steun.